

KOMERCIĀLĀ PIRKUMA LĪGUMU JAUNAIS REGULĒJUMS

Toms Šulmanis,

advokātu biroja „Raidla, Lejiņš & Norcoux” zvērināts advokāts

2008. gada 18. decembrī Saeimā tika pieņemti visai apjomīgi grozījumi Komerclikumā, ar kuriem Komerclikums tika papildināts ar jaunu sadaļu – Komercdarījumi. Lai gan šie grozījumi stāsies spēkā tikai ar 2010. gada 1. janvāri, uzņēmējiem jau laikus būtu vēlams iepazīties ar jauno tiesisko regulējumu, jo, piemēram, noteikumi par saīsināto noilguma termiņu būs attiecināmi arī uz jau iepriekš noslēgtajiem darījumiem. Viens no komercdarījumu veidiem ir komerciālā pirkuma līgumi, kas varētu visai būtiski ietekmēt uzņēmēju ikdienas darbu.

GROZĪJUMU NEPIECIEŠAMĪBA

Neskatoties uz to, ka Latvija pieder pie tām valstīm, kurās pastāv tā saucamā privāttiesību duālisma sistēma, kur civiltiesības un komerciesības tiek regulētas atsevišķi, līdz šim Latvijā Civillikums ir ticis piemērots arī tiem darījumiem, kas tiek slēgti komerciesiskās apgrozības ietvaros.

Komerciesību galvenais uzdevums ir vienkāršot un paātrināt komerciālo apgrozību, vienlaikus nodrošinot arī šīs apgrozības stabilitāti, paaugstinātu uzticības aizsardzību un komersantu atbildības pakāpi. Šajā ziņā nozīmīga loma ir tieši speciālajām normām, kas regulē komercdarījumus, jo Civillikuma noteikumi par tiesiskajiem darījumiem, kas attiecas uz visiem privāttiesību subjektiem, nespēj pilnībā nodrošināt vienkāršību un ātrumu komercdarījumu noslēgšanā un izpildē. Turklāt atšķirībā no civiltiesībām, kur ir spēkā sociāli vājāku, tiesiski un saimnieciski nepieredzējušu personu aizsardzības princips, komerciesībās tas nav raksturīgs – komersantiem, ņemot vērā komerciesisko attiecību īpatnības, bieži vien jārēķinās ar nelabvēlīgāku tiesisko seku iestāšanos. Līdz ar to šobrīd preču un pakalpojumu komerciālā apgrozība valstī tiek lieki sarežģīta un palēnināta, kas negatīvi ietekmē komercdarbības attīstību un valsts starptautisko konkurētspēju.

KAS IR KOMERCIĀLĀ PIRKUMA LĪGUMS

Komer-ciālā pirkuma līgums ir tāds līgums, ar kuru pārdevējs apņemas pārdot un pircējs apņemas pirkt preci un samaksāt nolīgto pirkuma maksu. Lai gan šī definīcija pēc būtības ir gandrīz identiska Civillikumā ietvertajai, ir būtiski atcerēties vairākas specifiskas komerciālā pirkuma līguma iezīmes:

- noteikumi par komerciālā pirkuma līgumiem attiecas tikai uz kustamām lietām, tai skaitā kapitāla daļām un vērtspapīriem, bet nav piemērojami nekustamā īpašuma pirkumam;
- līgums skaitīsies komerciālā pirkuma līgums tikai tad, ja vismaz viena no darījuma pusēm ir komersants (SIA, AS, personālsabiedrība vai individuālais komersants) un šis darījums ir saistīts ar komersanta komercdarbību;
- Komerclikuma noteikumi neierobežo Patērētāju tiesību aizsardzības likuma piemērojamību, t.i., ja pircējs darījumā būs patērētājs, tad Komerclikuma noteikumi par komerciālā pirkuma līgumiem būs piemērojami tikai tiktāl, cik Patērētāju tiesību aizsardzības likumā nav noteikts citādi;

- noteikumi par komerciālā pirkuma līgumiem ir piemērojami arī kustamu lietu maiņas un piegādes līgumiem, kā arī tādiem uzņēmuma līgumiem, kur lieta tiek izgatavota no uzņēmēja sagādātā materiāla.

Komersantiem ir jārēķinās, ka jaunie Komerclikuma noteikumi būs piemērojami praktiski visiem noslēgtajiem pirkuma darījumiem pēc grozījumu stāšanās spēkā, jo Komerclikums faktiski paredz komercdarījuma prezumpciju, t.i., komersantam pašam būs jāpierāda, ka darījums nav saistīts ar tā komercdarbību. To pierādīt varētu būt visai grūti, jo Komerclikums pat attiecībā uz individuālo komersantu nosaka, ka šaubu gadījumā darījums ir uzskatāms par komercdarījumu.

LABTICĪGA IEGUVĒJA AIZSARDZĪBA

Komerclikuma grozījumi nostiprina tā saucamo labticīga ieguvēja aizsardzības principu. Tas nozīmē, ka, ja komersants uz komerciālā pirkuma līguma (vai cita komercdarījuma) pamata atsavina viņam nepiederošu lietu par labu citai personai, tad ieguvējs iegūst īpašuma tiesības uz šo lietu, izņemot gadījumu, kad viņš nodošanas brīdī nebija labticīgs. Grozījumi arī precizē, kādos gadījumos ieguvējs nebūs uzskatāms par labticīgu – ja ieguvējam ir zināms, ka lieta nepieder atsavinātājam vai atsavinātājs nav tiesīgs rīkoties ar šo lietu, vai arī ieguvējam tas nav zināms rupjas neuzmanības dēļ.

Šie noteikumi varētu būt attiecināmi uz gadījumiem, kad, piemēram, viens komersants kādas ražošanas iekārtas uz komerciālā pirkuma līguma pamata ir nodevis citam komersantam, paredzot, ka īpašuma tiesības uz iekārtām pāriet pircējam pēc pilnas pirkuma maksas samaksas, bet šis cits komersants iekārtas nekavējoties pārdod trešajai personai. Pārdevējs būs tiesīgs atprasīt iekārtas no šīs trešās personas tikai tad, ja varēs pierādīt, ka trešā persona nav bijusi labticīgs ieguvējs. Iespējas to pierādīt būs atkarīgas no attiecīgās kustamās mantas rakstura. Ja no iekārtu marķējuma vai kādām citām pazīmēm būs acīmredzami skaidrs, ka iekārtas pieder kādam citam, nevis iekārtu atsavinātājam, tas būs pietiekams pamats apgalvot, ka ieguvējs ir pieļāvis rupju neuzmanību – rīkojies augstākā mērā vieglprātīgi un nevērīgi (Civillikuma 1645. pants). Ja tomēr izrādās, ka ieguvējs ir labticīgs, tad būs iespējams tikai atprasīt iekārtu vērtību un prasīt zaudējumu atlīdzību no tās personas, kam īpašnieks iekārtas bija nodevis, t.i., no sākotnējā pircēja.

Ņemot vērā iepriekš minēto, īpašniekam būtu jāizvērtē, kas konkrētajos apstākļos būs vieglāk – piedzīt zaudējumus no sava darījumu partnera vai pierādīt, ka trešā persona nav labticīgs ieguvējs. Sakarā ar maksātnespējas procesu skaita pieaugumu pēdējā laikā komersantiem būtu ieteicams pēc iespējas nodrošināties, lai darījumu partneriem nodoto kustamo lietu patiesais īpašnieks būtu skaidri identificējams.

Jāatzīmē gan, ka arī Civillikuma 1065. panta noteikumi vairumā gadījumu deva iespēju nonākt pie līdzīga rezultāta kā saskaņā ar jaunajiem Komerclikuma grozījumiem. Tomēr, mūsaprāt, Civillikums nenodrošina pietiekošu tiesisko noteiktību, jo tajā nav skaidri definēts, kas ir labticīgs ieguvējs, kā arī teorijā pastāv dažādi viedokļi, vai minētais princips ir piemērojams attiecībā uz nomas līgumiem (t.i., ja nomnieks prettiesiski atsavina nomas priekšmetu citai personai).

Svarīgi atcerēties arī to, ka minētie noteikumi neattiecas uz noziedzīgā ceļā iegūtām, nozaudētām vai tādām lietām, uz kurām pretēji īpašnieka gribai lietas valdījums izbeidzies.

PIENĀKUMS PĀRBAUDĪT LIETU

Civillikums šobrīd visai skaidri regulē pārdevēja atbildību par lietas trūkumiem – pārdevējs ir atbildīgs arī par tiem lietas trūkumiem, par kuriem tas nav zinājis, kā arī par to, ka lietai ir visas tās labās īpašības, kādas ir tikušas apgalvotas vai ir pieņemamas. Tomēr Civillikums skaidri neparedz pircēja pienākumu pārbaudīt lietu pēc iespējas īsākā termiņā un paziņot par atklātajiem trūkumiem. Šāda situācija neveicina tiesiskās apgrozības stabilitāti, jo teorētiski pircējs var celt prasības pret pārdevēju par lietas trūkumiem visā noilguma termiņa laikā (10 gadi – ja puses nevienojas par īsāku noilguma termiņu).

Komerclikuma grozījumi nosaka, ka pircējam ir pienākums iespējami īsā laikā pēc preces saņemšanas to pārbaudīt. Konstatējot preces trūkumus, pircēja pienākums ir nekavējoties paziņot pārdevējam par šiem trūkumiem, norādot to veidu un apmēru. Ja pircējs nav ievērojis minētos noteikumus, tiek pieņemts, ka pircējs ir precī pieņēmis, un viņš zaudē Civillikumā noteiktās tiesības prasīt pirkuma līguma atcelšanu vai preces cenas samazināšanu.

Protams, ka precei var būt arī tādi trūkumi, kas nav konstatējami uzreiz pie preces saņemšanas – tā saucamie apslēptie trūkumi. Attiecībā uz apslēptajiem trūkumiem ir noteikts, ka pircēja pienākums ir nekavējoties pēc to konstatēšanas paziņot pārdevējam par šiem trūkumiem. Ja pircējs nepaziņo pārdevējam par saņemtās preces apslēptajiem trūkumiem, uzskatāms, ka pircējs pieņēmis precī ar šiem apslēptajiem trūkumiem. Acīmredzams, ka ir visai iespējami strīdi starp pircēju un pārdevēju par to, kad pircējam būtu vajadzējis konstatēt apslēptos preces trūkumus. Tā kā nav noteikti nekādi skaidri termiņi vai kritēriji apslēpto trūkumu konstatēšanai, strīda gadījumā tiesai būs jāvērtē katra konkrētā situācija – vai ņemot vērā visus apstākļus būtu pamatoti sagaidīt, ka pircējam apslēptos trūkumus vajadzēja konstatēt ātrāk un vai pircējs ir ievērojis pienācīgu rūpību preces pārbaudē.

Svarīgi atcerēties, ka minētie noteikumi par preces pārbaudi nav piemērojami gadījumiem, ja pārdevējs ļaunā nolūkā ir noklusējis vai apslēpis preces trūkumus vai arī noteikti apgalvojis, ka precei ir zināmas īpašības (bet vēlāk izrādās, ka to nav).

Lai ilustrētu iespējamus riskus saistībā ar jaunajiem Komerclikuma noteikumiem, kā piemēru varētu minēt kapitāla daļu (akciju) pirkuma līgumus, kuros parasti tiek noteiktas dažādas pārdevēja atbildības un garantijas attiecībā uz pārdodamo sabiedrību. Pirmkārt, varētu rasties strīdi par to, kādi trūkumi ir atzīstami par apslēptiem, bet kurus vajadzēja konstatēt uzreiz pēc sabiedrības pārņemšanas. Otrkārt, īpaši spilgti varētu izpausties strīdi par to, kad pircējam vajadzēja konstatēt apslēptos sabiedrības trūkumus. Lai samazinātu šos riskus, kapitāla daļu (akciju) pirkuma līgumos būtu vēlams iekļaut detalizētus noteikumus, kas precizētu attiecīgos Komerclikumā ietvertos jēdzienus un pircēja pienākumus.

Interesanti, ka noteikumi par preces pārbaudes pienākumu ir piemērojami tikai gadījumos, kad gan pircējs, gan pārdevējs ir komersanti. Tas nozīmē, ja tiek noslēgts, piemēram, kapitāla daļu pirkuma līgums, kur pārdevējs vai pircējs ir fiziska persona, līgumam būs piemērojami tikai Civillikuma noteikumi. Mūsuprāt, pareizāk būtu bijis noteikt, ka noteikumi nav piemērojami tad, ja pircējs nav komersants, jo tie paredz nelabvēlīgas sekas tieši pircējam, kuru būtu nepieciešams aizsargāt, ja pircējs būtu uzskatāms par darījuma vājāko pusi (līdzīgi kā patērētāju aizsardzības tiesībās).

PIRKUMS AR SPECIFIKĀCIJU

Praksē parasti ir izplatīti divi pirkuma/piegādes līgumu veidi – (1) līgums, kurā pirkuma priekšmets ir precīzi noteikts un aprakstīts, un (2) līgums, kas paredz pircēja tiesības pasūtīt preces pēc vajadzības saskaņā ar katalogu/cenrādi. Komerclikuma grozījumi paredz tādu jaunu pirkuma veidu kā pirkums ar specifikāciju, kas nozīmē, ka līgumā tiek paredzētas pircēja tiesības precīzāk noteikt preces formu, izmēru, kvalitāti, šķiru vai citas preces pazīmes, un pircēja pienākums ir tās noteikt nolīgtajā termiņā vai iespējami īsā laikā pēc pārdevēja pieprasījuma. Ja pircējs kavē preces pazīmju noteikšanu, pārdevējs ir tiesīgs atkāpties no līguma vai pats noteikt preces pazīmes. Savukārt, ja pircējs nav iebildis pret pārdevēja noteiktajām pazīmēm, tiek uzskatīts, ka tās ir saistošas pircējam.

Šādu normu iekļaušana Komerclikumā nešķiet īpaši lietderīga. Pirmkārt, šādi gadījumi praksē ir samērā reti. Otrkārt, arī līdz šim nekas neliedza pusēm līgumā vienoties par identiskiem noteikumiem.

NOILGUMA TERMIŅI

Līdz šim visiem pirkuma līgumiem bija piemērojams Civillikumā noteiktais vispārējais noilguma termiņš – 10 gadi. Tas nozīmē, ka, ja puses līgumā nebija vienojušās par īsāku noilguma termiņu, tad prasījumus saistībā ar līgumu varēja izvirzīt jebkurā brīdī 10 gadu laikā pēc līguma noslēgšanas (pat gadījumā, ja par tiesībām izvirzīt prasību bija zināms jau agrāk). Saskaņā ar Komerclikuma grozījumiem komerciālā pirkuma līgumiem (un arī citiem komercdarījumiem) ar 2010. gadu būs piemērojams 3 gadu noilguma termiņš, kas būtiski paātrinās privāttiesisko apgrozību.

Svarīgi atcerēties, ka jaunais noilguma termiņš būs piemērojams arī darījumiem, kas noslēgti pirms grozījumu stāšanās spēkā. Piemēram, ja darījums ir noslēgts 2007. gada 1. jūnijā, tad noilguma termiņš būs 2012. gada 31. decembris – 3 gadi no 2010. gada 1. janvāra (saskaņā ar Civillikumu termiņš būtu 2017. gada 31. maijs).

Jāatzīmē, ka arī līdz šim visai izplatīta prakse pirkuma līgumos bija vienoties par īsākiem noilguma termiņiem. Turklāt jaunie Komerclikuma noteikumi neliedz pusēm vienoties par vēl īsāku noilguma termiņu, piemēram, 1 gads.